

антитаталітарнага жанру. Гэтай канцэпцыяй тлумачацца асаблівасці паэтыкі раманаў Кундэры-практыка.

¹ Kundera M., Nesmrtelnost, Brno, 1993, S.346.

² Richterová Sylvie. // Slova a ticho. Praha, 1991. S.69.

³ Ibid. S.35–68.

⁴ Chvatik K. // Melancholie a vzdor. Praha, 1992, S.162.

⁵ Kundera M. Kniha smichu a zapomnění. Toronto, 1981, S.167.

⁶ Ibid, S.168–169.

⁷ Chvatik, S.161

⁸ Kundera M. Nesmrtelnost. Brno, 1993, S.15.

⁹ Гл.: Chvatik, S.161

К.І. ІВАНОЎ

ПАЛЕМІКА З БАГАМІЛАМІ Ў СЛОВЕ СВ. КАЗЬМЫ-ПРЭСВІТЭРА

У творах старабалгарскай літаратуры важнае месца займае літаратура багамільства і антыбагамільства. Гэтая ерась, названая так па імені яе заснавальніка папá Багаміла, распаўсюджвалася ў Балгарыі на працягу пяці стагоддзяў — з X па XV. Старабалгарская літаратура ва ўсіх трох перыядах свайго развіцця (старажытнабалгарскі — VII–XII; сярэднебалгарскі — XIII–XIV; познясярэдневяковы — XV–XVIII) у пэўнай ступені закранае багамільскую і антыбагамільскую тэматыку. Працягласць ўплыву багамільства на духоўнае жыццё краіны вызначае асобае месца літаратуры багамілаў і іх праціўнікаў у вывучэнні асноўных заканамернасцей старабалгарскай літаратуры. Па багамільскіх і антыбагамільскіх творах можна прасачыць пераемнасць і развіццё ідэй, жанраў, тэматыкі, моўных і стылістычных асаблівасцей у ранняй балгарскай літаратуры.

Узаемаадносіны багамільскіх і антыбагамільскіх твораў — гэта ўзаемаадносіны дзвюх супрацьлеглых ліній старабалгарскай літаратуры. Адна з іх (багамільская) — народная, дэмакратычная, яна выкарыстоўвае элементы фальклору і язычніцкай культуры. Другая (антыбагамільская) — афіцыйная, таму замацоўвае пазіцыі феадалізму і царквы.

У аснове багамільства ляжыць дуалістычны светапогляд. Багамілы прымалі, што нябесны свет і душа чалавека — гэта справа добра, а зямное жыццё і цела чалавека — гэта справа зла. Урэшце добры бог пераможа злую сілу і адправіць яе ў пекла.

Рэлігійным ідэалам багамільства з'яўляецца адраджэнне прынцыпаў ранняга хрысціянства. Багамільская літаратура выкарыстоўвае тыя ж рэлігійныя вобразы і сюжэтныя хады, што і афіцыйная царкоўная літаратура. Але ж мэты ў іх розныя, таму спрэчкі і барацьба паміж імі непазбежныя.

Творы багамільскай і антыбагамільскай літаратуры традыцыйна разглядаюцца ў цеснай сувязі. Гэта тлумачыцца тым, што найбольш падрабязна і сістэматычна погляды багамілаў прадстаўлены ў творах іх ідэйных праціўнікаў.

"Бяседа недастойнага прэсвітэра Казьмы аб новаўвучанай ерасі Багаміла" ("Слова св. Казьмы-прэсвітэра супраць ератыкоў") — галоўны твор антыбагамільскай літаратуры. Гэта сачыненне дае поўную карціну ідэалагічных, рэлігійных канфліктаў сярэдневяковай Балгарыі. Прэсвітэр Казьма выходзіць за рамкі рэлігійных пастулатаў, абараняе інтарэсы дзяржавы і царквы, імкнецца да ўзмацнення іх пазіцый. Прывілейнае становішча афіцыйнай літаратуры дазваляла аўтару не толькі адкрыта гаварыць аб сваёй пазіцыі, але ацэньваць падзеі і прапанаваць сваі ідэі. Таму ў творы крытыкуюцца не толькі багамільства, але і тыя дзяржаўныя дзеянні, якія не клапацяцца аб інтэрэсах краіны. Прэсвітэр прапануе меры, каб зрабіць дзяржаву больш моцнай, а жыццё ў ёй больш справядлівым. Для Казьмы асноўным законам з'яўляюцца Свяшчэннае пісанне і іншыя хрысціянскія кнігі, але ён, як і багамілы, шукае самастойныя адказы на пытанні свайго часу. Гуманістычныя намеры аўтара змягчаюць яго прафеадалныя погляды і робяць "Бяседу" адным з самых значных твораў старабалгарскай літаратуры.

Звесткі аб асобе аўтара маюцца толькі ў тэксце "Бяседы". Ён жыў і працаваў ў усходняй Балгарыі каля сталіцы Прэслаў у X стагоддзі (ці па іншых даных у XIII). Аб яго сацыяльным паходжанні звестак няма. Ён добра ведаў жыццё і

інтарэсы заможных грамадзян, меў магчымасць працаваць ў багатых бібліятэках — гэта сведчыць аб яго знатным паходжанні. У духу свайго часу, традыцый сярэднявековага аўтар выкладае прычыны, якія прымусілі яго напісаць свой твор: "Я хацеў прамаўчаць аб іх, але ж баюся яшчэ большага пакарання, таму што пакуль ты маўчыш, нехта можа быць прываблены, зачараваны вучэннем багамілаў". Казьма тлумачыць распаўсюджанне багамільства недастатковым чытаннем свяшчэнных кніг і лянотай.

Моўная структура твора адлюстроўвае паралельнае існаванне двух супрацьлеглых і ўзаемадзеючых літаратурных напрамкаў. Паколькі мова багамільскіх сачыненняў блізкая да народнай, то і Казьма вымушаны быў выкарыстоўваць гэтыя ж сродкі. Мова "Бяседы" у адрозненне ад іншых твораў афіцыйнай літаратуры даволі простая, вобразная. Аўтар выкарыстоўвае эпітэты, параўнанні, зразумелыя ўсім чытачам, незалежна ад іх сацыяльнага статусу. Вось, напрыклад, якія характарыстыкі Казьма дае сваім праціўнікам: "непакорныя сабакі", "горшыя... ад бесаў", "ворагі на Хрыстовы крыж", "горшыя ад глухіх і сляпых ідалаў", "унутры воўкі і драпежнікі", "лукавыя і ганарлівыя ерэтыкі".

Жаданне аўтара зрабіць свае думкі цікавымі і даступнымі для самага шырокага круга чытачоў прывяло яго да жанру прамовы. Казьма выкарыстоўвае шматлікія звароты: "Скажы мне, бязбожны ератык...", "Гэй, паслухайце, ерэтыкі, калі маеце вушы, каб сачыць (за думкай)...", рытарычныя пытанні: "Каго бес некалі паставіў у супярэчнасць бажаву ці хто асмеліўся ганіць Божы свет, як ерэтыкі?", воклічы: "Наколькі вялікае асляпленне ў іх! О, колькі вялікае іхняе акамененне!", паўторы: "Бесы баяцца Хрыстовага крыжа, а ерэтыкі сякуць крыжы... Бесы баяцца мошчаў святых праведнікаў, ерэтыкі здзекуюцца з іх і надсмейваюцца, калі бачаць, што ім кланяюцца". Усе гэтыя выразныя сродкі сведчаць аб тым, што, магчыма, твор прызначаўся для выступлення перад вялікай аўдыторыяй¹. Палемічнасцю характарызуюцца творы Клімента Охрыдскага і Чарнарызца Храбра. Але ў сачыненні Казьмы палемічнасць — асноўная рыса, якая ўплывае на кампазіцыю, стыль і мову. Актуальнасць, непасрэдныя назіранні з жыцця, эмацыянальнасць — усё гэта набліжае твор да публіцыстыкі.

Але галоўным сродкам Казьмы стала сатыра, нават сарказм. Яго заўвагі і параўнанні знішчаюць праціўніка: "Хутчэй можна растлумачыць што-небудзь жывёле, чым ератыку"; "Свіння праходзіць міма жэмчуга і збірае смецце, так ератыкі паглынаюць смурод свой, але ўхіляюцца ад павучэнняў Божых", "іхнія словы смяшаць разумных, таму што, як спарэхнелае адзенне, не збіраюцца ў купу".

Кампазіцыя твора падпарадкоўваецца галоўнай мэце. Увесь тэкст можна ўмоўна падзяліць на две часткі. У першай, палемічнай, частцы Казьма разглядае і паасобку абвяргае кожны з дагматаў багамілаў, пачынаючы з іх вучэння аб крыжы Гасподнем. Казьма вызначае пэўную супярэчлівасць поглядаў багамілаў: "гэта спляценне іх памылак, гэта закон іх пагібелі". Далей аўтар паведамляе аб адмоўных поглядах ератыкоў на царкоўны сан, царкоўную іерархію, на абрады хрышчэння, пакланення святым, на царкоўныя святы. Казьма не прымае такіх адносін да царквы і царкоўнай сімволікі. На яго думку, толькі ў царкве чалавек можа знайсці адказы на пытанні, якія яго хваляюць. Як вялікі грэх характарызуе Казьма адмову багамілаў ад ручной працы. Гэта ён тлумачыць іх імкненнем жыць за чужы кошт.

Другая частка мае павучальны характар. У ёй аўтар паўстае супраць заганаў і недахопаў грамадства, папракае феадалаў і прадстаўнікоў вышэйшага духавенства за прывольнае жыццё. Даволі вострай крытыцы падвяргаюцца нядбайныя манахі, якіх Казьма падзяляе на тры катэгорыі. Першая — гэта пустэльнікі, якія бягуць ад жыццёвых праблем у пустыню, але ў думках не аднойчы звяртаюцца да радасцей свецкага жыцця. Другая — парушальнікі царкоўнага жыцця, якія не могуць перамагчы спакусы свецкага існавання. Трэцяя — гультай, якія не падпарадкоўваюцца манастырскаму ўставу, не працуюць, а жывуць міласцінай. Аўтар малюе вобраз ідэальнага манаха, які павінен быць паслухмяным і клапаціцца пра тых, хто жыве побач і мае патрэбу ў дапамозе. Казьма вучыць багатых быць дабрадзейнымі і міласцівымі да бедных, дараваць даўгі тым, хто не можа іх аддаць. Бог міласцівы, таму ён можа дараваць чалавеку шмат чаго, але ж аднымі малітвамі нельга заслужыць дараванне грахоў. Патрэбныя яшчэ канкрэтныя богаўгодныя справы, якім можна навучыцца па Свяшчэннаму пісанню. Багамільства (вучэнне, паводле Казьмы, свецкае па паходжанні) адцягвае

чалавека ад царкоўных кніг і ўвасабляе зло. Першае і асноўнае правіла жыцця сапраўднага хрысціянна — не захопляцца тэорыямі, якія падманваюць людзей і пераацэньваюць ім рабіць сапраўды добрыя справы. Казьма прапануе часцей чытаць свяшчэнныя кнігі і "тым, хто ведае, рабіць усё па закону, сумленна". У канцы твора Казьма змяшчае 17 праклёнаў, звернутых да багамілаў: "Хто не кахае нашага Госпада Ісуса Хрыста, няхай будзе пракляты!", "Хто не цалуе са страхам і любоўю іконы..., няхай будзе пракляты!", "Хто ганіць святых літургі, няхай будзе пракляты!"

Рэзка адмоўныя адносіны Казьмы да багамілаў не перашкодзілі яму адзначыць, што праціўнікаў займаюць пытанні "сучаснага стагоддзя". Казьма падкрэслівае, што думкі багамілаў канкрэтныя і накіраваныя на пошукі адказаў на пытанні, якія хвалююць і чалавека з народа, і тых, хто кіруе дзяржавай: як пабудаваны гэты свет, чаму ў ім столькі несправядлівасці, што трэба зрабіць, каб перамагло дабро.

Трэба адзначыць, што назвы і граніцы частак твора не супадаюць у розных спісах. Ёсць спісы, ў якіх падзел на часткі адсутнічае. Гэта, а таксама і цэльнасць зместу твора, сведчыць аб тым, што часткі і іх назвы з'явіліся пазней; яны не арыгінальныя, г.зн. не належаць аўтару "Бяседы".

Падробны аналіз менавіта гэтага сачынення важны для студэнтаў, што вучаюць балгарскую літаратуру, таму што ён перш за ўсё дае падрабязны аналіз ідэй і тэорыі багамілаў. Паслядоўнікамі гэтага вучэння былі: у Італіі (катары), у Францыі (альбігайцы), у Босніі (кудугеры), на Русі (стрыгольнікі)². Агульнымі ж назвамі для багамілаў у Еўропе былі *бугры*, *бігры*, *балгары* — па назве краіны, дзе нарадзілася вучэнне. "Бяседа" на працягу даволі доўгага часу перапісвалася і ўплывала на развіццё балгарскай літаратуры некалькі стагоддзяў. Агульначалавечая праблематыка, жывая мова, патрыятычная накіраванасць, даступнасць выкладання зрабілі твор прывабным для дзяржаў культуры розных краін. У Кіеўскай Русі "Бяседа" перапісвалася шматразова цалкам і асобнымі часткамі. У Сербіі быў складзены скарачаны варыянт "Бяседы". Літаратурная каштоўнасць твора Казьмы ў тым, што ён з'явіўся першым сатырычным творам балгарскай і іншых славянскіх літаратур. Зразумець яго можна толькі адчуваючы атмасферу таго перыёда гісторыі, калі твор быў напісаны. Таму пры вивучэнні "Бяседы" студэнты атрымліваюць і гістарычныя звесткі. Гэта адзін з нешматлікіх твораў сярэднявечнай балгарскай літаратуры, паводле якога складзены слоўнік — індэкс³. Для вивучэння мовы гэты твор можа аказацца карысным, паколькі ў ім адлюстраваны тыя працэсы, якія адбываліся ў балгарскай мове ў X–XIII стагоддзях.

¹ Георгиев Е. Литературата на Втората българска държава. София, 1977. С.33.

² Ангелов Д. Богомилството в България. София, 1970; Топенчаров В. Две жарави — един пламък. София, 1982, С.136.

³ Давидов А. Речник-индекс на презвитер Козма. София, 1976.

Ж.В. НЕКРАШЭВІЧ

ТРАЯНСКІ МІФ У ТВОРЧАСЦІ Я.КАХАНОЎСКАГА І У.Ф.РАДЗІВІЛ

Цыкл старажытнагрэчаскіх міфаў, у якіх падавалася гісторыя Траянскай вайны, з антычных часоў карыстаўся вялікай папулярнасцю. Розныя эпізоды гэтага цыкла атрымалі літаратурна-мастацкую апрацоўку ў творах грэчаскіх і рымскіх паэтаў: "Іліядзе" Гамера, ананімнай эпічнай паэме "Кіпрыі", вершах Стэсіхора, Авідзія. Сцэнічным увасабленнем траянскай гісторыі сталі трагедыі Эўрыпіда "Траянкі" і "Андромаха", "Траянкі" Сенекі, "Аляксандр" Энія.

У еўрапейскай драматургіі новага часу найбольш дасканала распрацоўваюцца авантурна-куртуазныя эпізоды траянскага міфа: суд Парыса, яго падарожжа ў Спарту, выкраданне Алены. Пачынаючы з XVI ст. сюжэты, заснаваныя на гэтых эпізодах міфа, пранікаюць на сцэну прыдворнага тэатра Рэчы Паспалітай. У лютым 1522 года на каралеўскай сцэне ў кракаўскім Вавэльскім замку была пастаўлена п'еса нямецкага гуманіста Якуба Лёхера на лацінскай мове "Judicium Paridis de pomo aureo" ("Суд Парыса аб залатым плодзе"). На прадстаўленні прысутнічалі кароль Жыгімонт I і каралева Бона са шматлікімі прыдворнымі¹.